

УДК 343.228

Б. М. Орловський, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

РІЗНОВИДИ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ США: НОРМАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню офіційно закріплених різновидів захисту (необхідної оборони) у кримінальному законодавстві Сполучених Штатів Америки. Автором проводиться їх порівняльно-правовий аналіз з урахуванням дворівневої федеративної структури американського законодавства та робляться відповідні висновки.

Ключові слова: захист, необхідна оборона, різновиди захисту, самозахист, захист майна.

Постановка проблеми. Захист особи від суспільно небезпечних посягань (неправомірного насильства) як одна із виправдувальних обставин набув широкого розвитку та нормативного закріплення у кримінальному законодавстві Сполучених Штатів Америки. Така виправдувальна обставина або ж підстава для визнання поведінки особи правомірною має чітко окреслену внутрішню структуру, визначені законодавцем різновиди, в кожному з яких відображається певний механізм та порядок застосування сили в рамках захисту, критерії для визнання правомірності застосованої сили, а також її розмір й обмеження при застосуванні. Тому встановлення існуючої розгалуженої системи різновидів захисту (необхідної оборони) у кримінальному законодавстві США допоможе сформувати цілісне уявлення про межі нормативно-правового закріплення такого правомірного вчинку, що є важливим та актуальним питанням для української кримінально-правової науки, яке допоможе оцінити існуючий зарубіжний досвід й визначити окремі різновиди захисту, що не закріплені в українському кримінальному законодавстві.

Також актуальність теми підтверджується відсутністю належно проведеного дослідження щодо офіційно визначених різновидів захисту (необхідної оборони) у кримінальному законодавстві США й проведення порівняльно-правового аналізу на предмет існування аналогічних різновидів необхідної оборони в нормах КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів правового регулювання захисту (необхідної оборони) у кримінальному законодавстві англо-американських країн займалися такі вчені як С. І. Міронов, В. Д. Пакутін, Л. М. Гусар, І. Д. Козочкін, А. С. Нікіфоров, Я. Мочкош, Є. Н. Трікоз та інші. Однак системного дослідження норм кримінального законодавства США із виділенням відповідних різновидів захисту (необхідної оборони) та проведенням їх порівняльно-правового аналізу в українській кримінально-правовій науці допоки не здійснювалось.

Відповідно, **метою і задачами статі** є: дослідження існуючої системи різновидів захисту (необхідної оборони) в кримінальному законодавстві США з урахуванням його федеративної побудови (правова система федерації та штатів); проведення порівняльно-правового аналізу таких різновидів в межах кримінальних кодексів окремих штатів; виділення та описання деяких різновидів захисту (необхідної оборони), що не знайшли закріплення в Кримінальному кодексі України, вивчення перспектив їх законодавчої характеристики.

Виклад основного матеріалу. Однією із центральних правових систем сучасності є англо-американська правова система, яка існує на протигагу континентальній. Вона складалася на основі судового прецеденту, який домінує серед інших юридичних джерел права. Особливими рисами цієї правової системи є верховенство серед джерел права судового прецеденту, який створюється вищими судовими інстанціями; відсутність поділу права на публічне та приватне; казуїстичний характер та гнучкість правової системи, що забезпечує поширення застосування судових прецедентів лише при вирішенні аналогічних казусів

(випадків), а норм статутів (законів) – на всі суспільні відносини; наявність підтипів англійського та американського права [1, с. 588, 591]. Базовою (вихідною) системою в межах американського підтипу права є правова система Сполучених Штатів Америки, яка має дворівневу структуру, зумовлену федеративним устроєм та передбачає необхідність досліджувати й аналізувати як норми загального Примірнього КК США так і норми кодексів окремих штатів, які паралельно взаємодіють між собою.

Примірний Кримінальний кодекс США у Розділі III «Загальні принципи визнання поведінки правомірною» Частини I «Загальні положення» розрізняє декілька видів захисту як правомірної поведінки (правомірного діяння): застосування насильства (сили) при самозахисті (ст. 3.04); застосування насильства для захисту інших осіб (ст. 3.05); застосування насильства для захисту майна (ст. 3.06); застосування насильства при виконанні закону (ст. 3.07) [2, с. 61]. В ст. 3.01 цього кодексу зазначається, що по кожному кримінальному переслідуванню визнання поведінки особи правомірною є позитивною підставою для захисту від звинувачення [3, с. 63].

Отже ми бачимо, що Примірний Кримінальний кодекс США виділяє певні різновиди захисту (необхідної оборони) в залежності від об'єкту, на який спрямовується неправомірне насильство особи, що посягає. До цих різновидів відносяться: 1) самозахист; 2) захист інших (третіх) осіб; 3) захист майна (тобто власності); 4) захист при виконанні закону. Відповідно кожен різновид захисту окремо описується у самостійній статті, де зазначається: механізм застосування насильства при ньому; розмір сили, що може бути застосована в тих чи інших випадках захисту; критерії для визнання такого захисту правомірною поведінкою; випадки, при яких заборонено чи обмежено застосування насильства у такому різновиді захисту. Цікавим серед перелічених чотирьох різновидів захисту є «застосування насильства при виконанні закону» (ст. 3.07), правове регулювання якого взагалі відсутнє в українському кримінальному законодавстві як на рівні КК України [4] так і на рівні Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» [5]. Пункт 5 ст. 3.07 Примірнього КК США дозволяє застосування насильства до іншої особи або щодо іншої особи у таких специфічних випадках, коли діяч припускає, що таке насильство безпосередньо необхідно для попередження вчинення цією іншою особою самогубства, нанесення їй собі тяжкого тілесного ушкодження, вчинення або доведення до кінця злочину, що заподіє або загрожує заподіянням тілесного ушкодження, пошкодження або втрати майна або порушення громадського порядку [3, с. 74]. Тобто у цьому пункті описуються конкретні випадки, при яких особа має намір заподіяти серйозну шкоду сама собі і застосування насильства для попередження такої шкоди визнається правомірним. Також новітнім підходом є виділення в межах захисту власності таких різновидів захисту, що пов'язані із застосуванням технічного пристрою для захисту майна (ч. 5 ст. 3.06), позбавленням волі особи, що здійснює посягання на майно до моменту, поки існує небезпека для цього майна (ч. 4 ст. 3.06) й застосуванням насильства для проходження повз особи, що протиправно перешкоджає проходу (ч. 6 ст. 3.06).

Тепер перейдемо до дослідження різновидів захисту (необхідної оборони) в кримінальних кодексах деяких штатів. Загальновизнаною склалася думка, що найбільш вдалим серед кримінальних кодексів штатів є КК штату Нью-Йорк 1967 року, який складає Главу 40 Зводу законів штату Нью-Йорк. Необхідна оборона відповідно до Статті 35 «Захисти, пов'язані із виправдувальними обставинами» Розділу «С» («Захисти») КК штату Нью-Йорк характеризується у кодексі як «захист» та виступає однією із виправдувальних обставин. Її зміст розкривається через словосполучення «застосування фізичної сили»: для захисту особи (§ 35.15); для захисту приміщення і будь-якої нерухомості, а також для захисту особи в ході здійснення берглері (§ 35.20); для запобігання або припинення крадіжки чи заподіяння іншої кримінально-каранної шкоди майну (§ 35.25); для захисту в інших випадках (п. 4 § 35.10; п. 4 § 35.30). Беззаперечність таких різновидів захисту гарантується п. 6 § 35.10 «Виправдувальні обставини. Застосування фізичної сили взагалі», де зазначається що «в будь-якому випадку, коли особа уповноважена одним із цих положень на

застосування смертельної фізичної сили при якихось конкретних обставинах, ніяка особа, що знаходиться в якому-небудь іншому такому положенні, не може розглядатися як така, що спрямована на заперечення або обмеження такої правомочності» [6].

Отже ми бачимо, що в КК штату Нью-Йорк також виділяються відповідні різновиди захисту, а саме: 1) захист себе або третьої особи (§ 35.15); 2) захист майна (§ 35.20, 35.25), що поділяється на дві категорії: «приміщення і будь-яка нерухомість» та рухоме майно; 3) захист в інших випадках, зокрема: при здійсненні арешту чи запобіганні втечі з-під варти (п. 4 § 35.30); для запобігання вчинення іншою особою самогубства (п. 4 § 35.10). Кожен із перелічених різновидів захисту закріплюється у окремому параграфі чи параграфі, де викладаються: механізм та порядок застосування фізичної сили при такому захисті; вимоги, що ставляться до її застосування в рамках відповідного захисту; розмір фізичної сили, який може бути застосований в тих чи інших випадках захисту. Випадки, при яких заборонено застосування фізичної сили також викладаються у окремому параграфі (наприклад, при захисті для вчинення опору арешту, санкціонованому або несанкціонованому, який здійснюється або спроба здійснення якого робиться службовцем поліції чи посадовою особою, яка спостерігає за дотриманням громадського порядку – § 35.27 КК штату Нью-Йорк).

Прогресивним є закріплення, аналогічно до норм Примірного КК США, можливості застосування особою фізичної сили тоді і в такій мірі, в якій, як вона розумно вважає, це необхідно для запобігання вчинення іншою особою самогубства або заподіяння іншою особою собі тяжкої тілесної шкоди. В українському кримінальному законодавстві, як вже зазначалося, існування такого різновиду необхідної оборони законодавчо не врегульоване.

Іншим, значним за обсягом та змістом, кримінальним кодексом, норми якого ми будемо вивчати й аналізувати, стане Кримінальний кодекс штату Техас. Положення про захист (необхідну оборону) у ньому знаходяться у підглавах «С» («Захист осіб») та «D» («Захист майна») Глави IX «Виправдувальні обставини для звільнення від кримінальної відповідальності» Розділу II «Загальні принципи кримінальної відповідальності». З точки зору правової природи така виправдувальна поведінка для особи складає захист від кримінального переслідування (§ 9.02). Відповідно норми про захист (необхідну оборону) в КК штату Техас закріплені у наступних параграфах: § 9.31 «Самозахист», § 9.32 «Смертельна сила на захист людини», § 9.33 «Захист третьої особи», § 9.34 «Захист життя чи здоров'я», § 9.41 «Захист свого майна», § 9.42 «Смертельна сила для захисту майна», § 9.43 «Захист майна третіх осіб», § 9.44 «Застосування пристрою для захисту майна» [7]. Аналізуючи зміст зазначених параграфів можна виділити наступні різновиди захисту, що закріплені в КК штату Техас: 1) самозахист (§§ 9.31, 9.32); 2) захист третьої особи (§ 9.33); 3) захист майна: свого (§§ 9.41, 9.42) та третьої особи (§ 9.43); 4) захист в інших випадках (§ 9.34). Перелічені різновиди захисту, окрім повного і досконалого описання у відповідних параграфах мають: а) законодавчо визначену підставу для застосування; б) критерії для визнання поведінки, вчиненої в їх межах виправдувальною; в) умови правомірності; г) чітке розмежування розміру сили (смертельної чи звичайної), що може бути застосована у певних випадках в рамках відповідного різновиду захисту.

Аналогічно до змісту попередньо розглянутих американських кримінальних кодексів можемо побачити, що КК штату Техас містить параграф 9.34 «Захист життя чи здоров'я», де зазначається про виправдане застосування сили, але не смертельної, коли особа розумно вважає, що ця сила негайно необхідна для запобігання вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжких тілесних ушкоджень (п. а), а смертельну силу можна застосувати, коли ця сила негайно необхідна для того, щоб зберегти життя іншого в критичній (надзвичайній) ситуації (п. б) [7]. Такі різновиди захисту (необхідної оборони) в КК України не закріплюються [4]. Також визначається різновид захисту власності, пов'язаний із застосуванням особою технічного пристрою для захисту землі чи матеріального, рухомого майна (§ 9.44).

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження, ми можемо виділити наступні різновиди захисту (необхідної оборони), що закріплені в американському кримі-

нальному законодавстві: 1) самозахист (ст. 3.04 Примірного КК США; § 35.15 КК штату Нью-Йорк); 2) захист інших (третіх) осіб (ст. 3.05 Примірного КК США; § 9.33 КК штату Техас); 3) захист майна – нерухомості та матеріального рухомого (ст. 3.06 Примірного КК США; §§ 35.20, 35.25 КК штату Нью-Йорк); 4) захист в інших випадках (ст. 3.07 Примірного КК США). Також можемо побачити, що у кримінальному законодавстві США, на відміну від українського кримінального законодавства, існують спеціальні різновиди захисту в інших випадках, зокрема пов'язані із застосуванням насильства до іншої особи для попередження вчинення цією іншою особою самогубства або нанесення собі тяжкого тілесного ушкодження (ст. 3.07 Примірного КК США, § 9.34 КК штату Техас, п. 4 § 35.10 КК штату Нью-Йорк). В ст. 39 КК України існують норми про крайню необхідність, тобто про заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави [4]. Однак ці норми не можуть забезпечити правове врегулювання всього масиву випадків, пов'язаних із вчиненням особою самогубства чи заподіянням собі тілесної шкоди за різного роду обставин. Тому, на думку автора, доцільно було б описати у загальному вигляді такий рідкий різновид необхідної оборони на рівні Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» наступним чином: «Вчинення дій, спрямованих на заподіяння шкоди при необхідній обороні чи крайній необхідності може виникнути у випадках запобігання або припинення вчинення іншою особою самогубства чи самостійного спричинення собі різного ступеня тілесних ушкоджень. При цьому правомірність таких дій залежить від співвідношення між собою заподіяної та відвернутої шкоди».

Отже проведений автором порівняльно-правовий аналіз дозволяє порівняти і оцінити існуючі різновиди захисту (необхідної оборони) у кримінальному законодавстві США й визначити можливість використання певного зарубіжного досвіду з урахуванням структурної побудови українського кримінального законодавства.

Список літератури

1. Теорія держави і права. Скакун О. Ф. Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
2. Пакутин В. Д. Превышение пределов необходимой обороны по законодательству стран дальнего зарубежья (сравнительный анализ) / В. Д. Пакутин // Материалы Всероссийской научно-практической конференции посвященной 95-летию Башкирского государственного университета. – Уфа: Башкирский гос. ун-т. – 2004. – Ч. 1. – С. 59-74.
3. Примерный уголовный кодекс США. Официальный проект Института американского права: Перевод с английского / Под ред.: Никифоров Б. С. (Предисл.); Пер.: Никифоров А. С. М.: Прогресс, 1969. – 303 с.
4. Кримінальний кодекс України (із змінами і доповненнями станом на 25 лютого 2013 року) / Укладач проф. В. І. Тютюгін. – Х.: ТОВ «Одиссей», 2013. – 234 с.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1973-2005 рр. – Х.: «Одиссей», 2006. – 528 с.
6. Уголовный кодекс штата Нью-Йорк: [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://constitutions.ru/?p=8102> – Название с экрана.
7. Уголовный кодекс штата Техас: Принят Законодательным собранием штата Техас (63-я законодательная сессия). С изм. и доп. на 1 июля 2003 г. / Науч. ред. и предисл. И. Д. Козочкина; Пер. Д. Г. Осипова, И. Д. Козочкина; Ассоциация Юридический центр. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 576 с.

Стаття надійшла 25.03.2017 р.

Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

РАЗНОВИДНОСТИ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЫ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ США: НОРМАТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Резюме

Статья посвящена исследованию официально закрепленных разновидностей защиты (необходимой обороны) в уголовном законодательстве Соединенных Штатов Америки. Автором проводится их сравнительно-правовой анализ с учетом двухуровневой федеративной структуры американского законодательства и делаются соответствующие выводы.

Ключевые слова: защита, необходимая оборона, разновидности защиты, самозащита, защита имущества.

B. M. Orlovskiy, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE KINDS OF DEFENSE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE USA: NORMATIVE ANALYSIS

Summary

The article is devoted to the study of officially fixed kinds of defense (necessary defense) in the criminal legislation of the United States of America. The author conducts their comparative legal analysis, taking into account the two-level federal structure of American legislation and draws the appropriate conclusions.

Key words: defense, necessary defense, types of defense, self-defense, defense of property.